

Metody pracy z tekstem w katechezie

W nauczaniu szkolnym tekst stanowi podstawowy punkt wyjścia wszelkich czynności analitycznych i interpretacyjnych. Metoda pracy z tekstem należy do metod opartych na słowie. Może ona występować samodzielnie lub w połączeniu z innymi metodami. Najczęściej stanowi ona element metody problemowej lub pracy w grupach. Metoda pracy z tekstem stanowi jeden z ważniejszych sposobów poznawania i utrwalania poznanych przez ucznia wiadomości. Jest to również dobry sposób kontroli i oceny wyników samokształcenia uczniów. Pismo Święte, podręczniki, lektura, literatura popularnonaukowa oraz czasopisma są nie tylko źródłem nowych wiadomości, ale także dają uczniom możliwość pogłębiania zdobytej wiedzy oraz opanowania metod samokształcenia¹.

I. Możliwości zastosowania tekstu w katechezie

1. Kryteria doboru tekstu

Dokonując wyboru tekstu do tematu katechezy, należy przyjąć następujące kryteria:

1. Temat i treść – wskazane jest, aby tekst był tematycznie jednolity, stanowił zamkniętą całość i związany był z tematem katechezy. Należy wybrać taki tekst, który umożliwi osiągnięcie celów nauczania.

2. Autentyczność – pierwotność i oryginalność. Myśli autorów podajemy w oryginale, a nie w opracowaniu komentatorów. Tak podane podnoszą wiarygodność katechezy.

3. Stopień trudności – należy wybie-

rać teksty trudniejsze, wymagające wyjaśnienia. Budzą one większe zainteresowanie i wywołują większą aktywność myślową u uczniów. Teksty powinny być wartościowe, a ich poziom powinien zaspokajać aspiracje i potrzeby młodzieży.

2. Zastosowanie tekstu w katechezie

Dostosowanie nauczania religijnego do wieku, możliwości i potrzeb katechizowanych jest niezbędne przy przekazie prawd wiary, a szczególnie prawd domagających się od katechety szczególnej ostrożności (np. trudniejsze fragmenty Pisma Świętego). Katecheta powinien posiadać wiadomości na temat psychiki dziecka oraz zasady egzegezy biblijnej dostosowanej do wieku odbiorcy. W klasach młodszych – zaleca się stosownie formy rozmowy, tj. interpretację ustną tekstu, przeprowadzoną w grupie, bez używania pojęć i terminów technicznych. W wyniku rozmowy o utworze można zaproponować uczniom przekład tekstu na język znaków plastycznych, dźwiękowych i gestów (namalowanie ilustracji, wykonanie rysunku do tekstu, próba inscenizacji itp.). Można porównać pomysły różnych interpretatorów i zastanowić się wspólnie, która praca oddaje to, o co chodzi w utworze². W klasach starszych – wskazane jest, aby uczniowie dokonali całościowego oglądu analizowanego tekstu, aby w ten sposób uchwycili sens całościowy i zrozumieli przesłanie zawarte w całości utworu³. Organizacja pracy powinna się opierać na zasadach analizy i interpretacji⁴:

1. Wybór utworu i jego lektura (przynajmniej dwa razy powinno przeczytać

¹ Por. W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995, s. 285.

² Por. R. Murawski, *Katecheza w formie analizy tekstu*, w: *Katechizacja różnymi metodami*, Kraków 1994, s. 113.

³ Por. tamże.

⁴ Por. tamże, s. 113-114.

się trudniejszy tekst). W tej fazie wypowiadane są przez uczniów spontaniczne wrażenia, domysły, skojarzenia.

2. Analiza tekstu. Chodzi o wniknięcie do wnętrza utworu i trzymanie się jak najbliżej tekstu. Analiza może być przeprowadzona w różny sposób:

- można odczytywać tekst po kolei, gromadząc obserwacje, porządkując je w sensowne ciągi;

- można najpierw przyrzeć się poszczególnym miejscom utworów (tytuł, początek, zakończenie), a następnie szukać związków między nimi;

- można wyjść od jakiejś idei utworu i koncentrycznie poszerzać pole widzenia na cały tekst.

3. Interpretacja tekstu. Uczniowie mówią o tym, jak rozumieją analizowany tekst i zastanawiają się, czy rozumieją go trafnie. Następnie próbują dokonać oceny wartościującej w kontekście swoich dotychczasowych doświadczeń lekturowych.

Dydaktycy podają kilka wskazówek metodycznych do pracy nad tekstami:

- praca z tekstem powinna być dobrze przemyślana a teksty odpowiednio dobrane do katechezy;

- dłuższe i trudniejsze teksty uczniowie mogą przeczytać i opracować w domu, według odpowiedniego wprowadzenia i pytań postawionych przez katechetę;

- teksty poetyckie mogą być recytowane na początku katechezy;

- interpretację tekstu należy poprzeździć wyjaśnieniem ewentualnych trudności (ułatwi to katechezie pokierowanie dyskusją);

- katecheta może podać plan, według którego będzie odbywać się interpretacja tekstu;

- końcowe sformułowania należy zapisać na tablicy, a przede wszystkim w zeszycie (powinny być bezbłędne, precyzyjne, poprawne stylistycznie).

Dla wielu katechetów metody analizy tekstu mogą wydawać się zbyt trudne

i skomplikowane do zastosowania w katechezie. A przecież analiza tekstu to nic innego, jak dialog, rozmowa z tekstem. Kierowane pod jego adresem pytania (uprzednio przygotowane oraz sformułowane w sposób przystępny, jasny i językowo poprawny) mają doprowadzić do jego rozumienia. Należy jednak pamiętać, że każda analiza powinna być zakończona interpretacją analizowanego tekstu, aby odkryty został jego sens i zawarte w nim przesłanie⁵.

II. Rodzaje tekstów analizowanych na katechezie

Analiza tekstu to proces rozkładania całości na części składowe, rozpatrywanie poznawcze czegoś poprzez rozbiór na części składowe, wyszukiwanie czynników warunkujących lub konstytutywnych oraz przyczyn dochodzenia do sformułowania zasad. Przedmiotem analizy tekstu w katechezie są najczęściej: teksty biblijne, dokumenty Kościoła, teksty liturgiczne i literackie. Odczytywanie rozumień i interpretacja tych tekstów dokonuje się zazwyczaj na drodze ich analizy, ale sam sposób jej przeprowadzenia będzie różny od rodzaju tekstu i jego funkcji w katechezie, jakkolwiek wiele elementów owej analizy będzie wspólny dla wszystkich tekstów⁶.

1. Teksty biblijne

Pismo Święte zajmuje centralne miejsce w katechezie, stanowi główne i podstawowe źródło dla wprowadzenia głównych prawd wiary. W Biblii należy szukać treści, które powinny być przekazywane katechizowanym. Biorąc za punkt wyjścia Słowo Boże, fakt biblijny, wydarzenie biblijne lub gest Boga, stawia się ucznia natychmiast w obecności Boga, który mówi i tym samym stwarza się od początku katechezy atmosferę czysto religijną⁷. Pracę z tekstem biblijnym moż-

⁵ Por. R. Murawski, *Katecheza w formie...*, s. 115.

⁶ Por. tamże, s. 104.

na wprowadzać w różnych miejscach jednostki katechetycznej. Najczęściej wprowadza się ją w przekazie celem zapoznania uczniów z tekstem, jego wyjaśnieniem, sensem dosłownym i typicznym oraz z tym wszystkim, co jest związane z wiedzą biblijną. Następnie ten sam tekst może powrócić w interpretacji w celu refleksji osobistej ucznia nad Słowem Bożym.

W tekście biblijnym można wyróżnić teksty narracyjne oraz mowy. Teksty biblijne narracyjne można analizować według następujących kryteriów wypracowanych przez G. Miller⁷:

– Postacie i ich wzajemne relacje: czasami także zjawiska nieosobowe (burza, gwiazda); przychylność – wrogość, pan – sługa, przychodzenie z pomocą – obojętność.

– Określenie czasu: wcześniej – później – potem – jutro.

– Określenie przestrzeni i miejsca: drogi – miejscowości – kierunku; blisko – daleko – w górze – z tyłu.

– Oczekiwania i życzenia: chodzi o dostrzeżenie, co postacie uważają za prawdopodobne – możliwe – godne uwagi – konieczne; jakie posiadają cele, intencje, jakimi motywami się kierują, jakie przeżywają rozczarowania.

– Wzorce i wartości: stosunek do dobra i zła⁸.

Analiza tekstu ma umożliwić najpierw zrozumienie tekstu, a następnie jego interpretację. Chodzi o odkrycie kerygmatu i odniesienie go do życia katechizowanych¹⁰. Teksty zawierające mowy (teksty prorockie, listy, mowy, przysłowia mądrościowe, przypowieści itp.) można analizować według następujących kryteriów:

– Co da się z tekstu odczytać na temat mówiącego (piszącego)?

– Kim są adresaci tekstu? Czego się od nich dowiadujemy? Co mówi o nich bezpośrednio sam autor?

– Jakie relacje zachodzą między autorem a adresatem?

– Jakimi motywami kieruje się autor? Co chce osiągnąć?

– Jakim rodzajem literackim posługuje się autor? Jakim językiem?

– Jakie pojęcia teologiczne występują w tekście? Czy pozostają one w izolacji? Czy są w danym tekście wyjaśnione?¹¹.

W pracy z tekstem biblijnym jest ważne, aby katecheta omawiany tekst sam wewnętrznym przeżywał. Drugą ważną sprawą jest znajomość tego, co przeżywają uczniowie oraz umiejętność kontaktu z nimi. Praca z tekstem biblijnym nie jest łatwa. Uczniowie niejednokrotnie przeżywają nudę, szczególnie wówczas, gdy mają pracować z tekstami już znanymi. Zastosowanie analizy strukturalnej może ożywić zainteresowanie tekstem biblijnym oraz wpłynąć na radosne odkrywanie przez samych uczniów treści orędzia Bożego. Czym różni się **analiza strukturalna** od **powszechnie stosowanej analizy tekstu**? Ta ostatnia uwzględnia w zasadzie tylko dwa wymiary tekstu: treść i formę. Tymczasem w tekście można odkryć cały szereg różnych elementów ściśle ze sobą powiązanych. Analiza strukturalna służy dostrzeżeniu tych różnorodnych i wzajemnych relacji istniejących między poszczególnymi elementami tekstu. Gdy uczniowie je odkrywają, wtedy tekst ożywia się, a czytający go przeżywa radość, ponieważ wciąż dostrzega nowe elementy i ich wzajemne powiązania¹². Związki między poszczególnymi elementami tekstu są bardzo liczne. Uczeń jest zo-

⁷ Por. tamże, s. 105.

⁸ Por. G. Miller, Tekst wykładu wygłoszonego do studentów ATK w 1992 r., cyt. za: R. Murawski, *Katecheza w formie...*, s. 106.

⁹ Por. R. Murawski, *Katecheza w formie...*, s. 106-107.

¹⁰ Por. tamże, s. 106.

¹¹ Por. tamże, s. 106-107.

¹² Por. tamże, s. 108.

¹³ Por. tamże, s. 112-113; zob. KKK 115-117.

bligowany sam dokonać wyboru. Czytać zatem jakiś tekst oznacza torować sobie specyficzną i niepowtarzalną drogę w odkrywaniu nowych elementów tekstu¹³. Praca z tekstem pozostaje zawsze, w pewnym sensie, niedokończona. Związki między poszczególnymi elementami tekstu są liczne i trudne do uchwycenia przy pierwszej lekturze, stąd przy ponownym czytaniu odkrywane są inne, dotąd niedostrzeżone. Dlatego lektura stanowi nowe, inne niż dotąd, jego odczytanie.

Od strony metodologicznej, taka praca z tekstem może wyglądać w sposób następujący: Można wyróżnić dwa podstawowe rodzaje relacji między elementami tekstu: podobieństw i przeciwieństw.

Analizę tekstu można więc podjąć według następującego porządku:

- ustalić w tekście podobieństwo (ewentualnie przeciwieństwa), głównie te, które są najbardziej widoczne; dostrzec także powtórzenia i odnotować je wiersz po wierszu, tworząc na tablicy odpowiednie kolumny dla poszczególnych grup wyrazów;

- patrząc na sporządzoną tabelę podzielić tekst na części, fazy (dwie lub więcej), przeprowadzając linię poziomą tam, gdzie w tekście występuje zwrot, dokonuje się zmiana;

- określić charakterystyczne rysy dla poszczególnych części; chodzi o porównanie ich ze sobą, aby dostrzec, gdzie dokonuje się zmiana, co ją powoduje, gdzie i w jakim miejscu następuje przejście z jednej do drugiej;

- ułożyć owe części (fazy) w sekwencjach paralelnych, w celu wykazania podobieństw i różnic (przeciwieństw);

- czytać, tworząc nowy tekst, to znaczy odczytać na nowo analizowany tekst¹⁴.

Przykład analizy tekstu biblijnego

stanowi **metoda Västera**. Katechizowany otrzymuje oryginalny tekst, który jest głośno odczytany. Później każdy sam analizuje w ciszy, a swoją reakcję wyraża przez następujące znaki: ? (werset jest niezrozumiały); ! (werset wyraża coś ważnego); → (werset osobiście poruszył czytającego)¹⁵. Przebieg jest następujący: Pierwsze zgłaszają się osoby z wątpliwościami (?). Katecheta może „przenieść” pytanie na całą klasę: „kto może na to odpowiedzieć?”. Niekiedy problem może pozostać otwarty, nie do końca rozwiązany. Kolejno pojawia się pytanie o miejsca ważne (!), z wyjaśnieniem – „dlaczego?”. W tym momencie istnieje możliwość „zakotwiczenia” katechezy na tych tekstach i odniesienia do jej tematu. Pozostałe teksty – te, które poruszyły nie mogą być „na siłę” omawiane. Trzeba zaznaczyć, że odnoszą się one do spraw osobistych, można więc poprosić nie zmuszając: „kto chciałby się podzielić wobec całej grupy swoimi przeżyciami?”. To dzielenie się może przybrać formę składania świadectw¹⁶.

2. Dokumenty Kościoła

W katechezie uczniowie stykają się z różnego rodzaju dokumentami, które stanowią przedmiot wspólnej analizy. Dokumenty pozwalają zapoznać się z bardzo ważnymi tekstami, wydarzeniami z przeszłości, wybitnymi postaciami itp. Stanowią nieodzowny materiał dla katechezy. Analiza dokumentu kościelnego będzie podobna do analizy stosowanej przy innych dokumentach niekościelnych. Uwzględnić trzeba jednak fakt, iż mamy do czynienia z dokumentem wiary całego Kościoła, jak i poszczególnych wiernych¹⁷.

¹⁴ Por. tamże, s. 113; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*, Kraków 1998, s. 165-174.

¹⁵ Por. E. Osewska, *Pluralizm metod stosowanych w katechezie*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, Cz. II, Tarnów 2004, s. 252.

¹⁶ Por. R. Chałupniak, *Metodyka katechezy*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2003, s. 79; E. Osewska, *Pluralizm metod...*, s. 252-253.

¹⁷ Por. R. Murawski, *Katecheza w formie...*, s. 111.

Teksty dokumentów Kościoła można wybierać i analizować w następujący sposób:

- wybór dokumentu (powinien być ważny, przemawiający, konkretny),
- prezentacja i lektura dokumentu,
- analiza dokumentu: wydobyć głównych myśli, idei, odkryć ich istotnego sensu,
- odniesienie się do kontekstu: w jakich okolicznościach wydany, dla kogo przeznaczony?,

– synteza końcowa¹⁸.

Analiza dokumentu mówiącego o życiu i doświadczeniu wiary (np. świętych) i porównanie z własnym doświadczeniem religijnym może przebiegać w następujący sposób:

- prezentacja dokumentu ukazującego głębokie doświadczenie wiary,
- analiza prezentowanego zdarzenia (z różnych punktów widzenia),
- uchwycenie jego istotnego sensu i znaczenia (doświadczenie wiary),
- konfrontacja z własnym doświadczeniem wiary,
- ocena,
- synteza końcowa¹⁹.

3. Teksty liturgiczne

Dokonując analizy tekstów liturgicznych, łatwo zauważyć, że „(...) życie Kościoła w pierwszych wiekach chrześcijaństwa koncentrowało się na liturgii”²⁰. Liturgia wyraża najpełniej dynamikę spotkania Boga z człowiekiem. Zadaniem katechezy jest zapoznanie uczniów z liturgią, by nie była ona dla nich czymś tajemniczym, toteż niezbędne jest wtajemniczenie w rok

liturgiczny, tłumaczenie znaków, czynności i tekstów obrzędów sakramentalnych²¹. Szczególnie ważne jest przybliżenie tekstów modlitw eucharystycznych. Na katechezie powinno się nie tylko analizować teksty liturgiczne, ale też należy się nimi modlić, wyjaśniać poszczególne części obrzędów sakramentów i budować na ich wzór krótkie nabożeństwa paraliturgiczne²². W katechezie, w której wykorzystujemy teksty liturgiczne ważna jest podstawowa zasada: przeżycie jest ważniejsze od wyjaśnień. Teksty liturgiczne mają pomóc przeżyć całościowo symbolikę i treść²³.

4. Teksty literackie

Ewangelizacyjne wartości literatury pięknej są bezsprzeczne. „Wydaje się, że wśród różnych wytworów sztuki szczególne miejsce zajmuje dzieło literackie – pisze W. Wilk – słowo literackie nadaje się chyba do tego bardziej niż «słowa» innych dziedzin sztuki, by pomagać człowiekowi w odkrywaniu i przeżywaniu sacrum, skoro ono właśnie stało się szatą Boskiego Słowa”²⁴. Różne formy obcowania z literaturą mogą stanowić przygotowanie do przyjęcia chrześcijańskiej treści wiary. Literatura zawiera ogromne bogactwo wzorów postępowania, zaleceń moralnych i ideałów godziwego życia.

Teksty literackie można wykorzystać w katechezie na trzy sposoby:

- jako wprowadzenie w tematykę lub podprowadzenie do postawionego problemu;
- jako materiał ilustrujący dane za-

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. tamże, s. 112.

²⁰ Por. M. Majewski, *Teologia katechezy*, Wrocław 1989, s. 15

²¹ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 133; Z. Janiec, *Formacja liturgiczna. Komunikacja w liturgii za pomocą gestów i ciała*, www.kkbids.episkopat.pl; zob. także: R. Czekalski, *Znaki i symbole w liturgii* – 18. II, www.katecheza.plock.opoka.org.pl.

²² Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 133.

²³ Por. J. Grześkowiak, *Katecheza a wychowanie do symboliki liturgicznej*, „Katecheta” 20 (1976) nr 4, s. 198-199.

²⁴ W. Wilk, *Z pogranicza literatury i przepowiadania. Szkice i teksty*, Sandomierz 1993, s. 60.

²⁵ Por. R. Murawski, *Katecheza w formie ...*, s. 126-127.

gadnienie;

– jako „mocne uderzenie”, czyli tzw. bodziec końcowy²⁵.

III. Wybrane metody pracy z tekstem biblijnym

W katechezie zazwyczaj stosuje się metody pracy z tekstem biblijnym, dzięki którym katecheta ukazuje uczniom, że Pismo Święte to nie tylko zapis historyczno-literacki, ale manifestowanie Bożego planu zbawienia, którego celem jest uświadomienie otwartości Boga na człowieka, ale też doprowadzenie do otwarcia się człowieka na Boga²⁶. Istnieją dwa zasadnicze sposoby zajmowania się Pismem Świętym. Pierwszy ukierunkowany jest na zrozumienie treści Biblii jako swoistej księgi (akcent jest położony na poznanie). Drugi dąży do korelacji tekstów biblijnych z doświadczeniami życia człowieka (akcent jest położony na odniesienie do życia). Katecheta, chcąc pogłębiać wiarę, musi mieć na względzie przekaz prawdy zbawczej w kontekście aktualnej rzeczywistości życia ucznia²⁷. Jego celem powinno być zachęcenie uczniów, aby sięgali po Pismo Święte i czytali je, rozważali, szukali w tych tekstach Boga i samych siebie oraz traktowali je jako słowa Boga skierowane bezpośrednio do nich. Ważne jest, aby katecheta dostrzegał i rozumiał, co przeżywają uczniowie, by umiał przenieść tekst biblijny do ich codziennego życia. Również liczne poszukiwania biblistów i katechetów owocują bogatym

zestawem konkretnych metod pracy z Pismem Świętym oraz wskazań dotyczących ich zastosowania. Wszystkie te metody powinny być wykorzystywane z uwzględnieniem poziomu rozwojowego ucznia, jego sytuacji życiowej oraz celu, jaki katecheta zamierza osiągnąć²⁸.

1. Czytanie tekstu biblijnego ze zrozumieniem

Jedną z metod pracy z tekstem biblijnym jest czytanie tekstu ze zrozumieniem. Przed rozpoczęciem czytania uczniowie powinni zostać poinformowani o tym, na co mają zwrócić uwagę czytając tekst. „Trzeba także przestrzegać następujących czynności:

– ciche czytanie ze zrozumieniem i podkreśleniem niezrozumiałych wyrazów;

– próba wyjaśnienia przez uczniów niezrozumiałych wyrazów, w razie konieczności dokonuje tego katecheta;

– podanie problemów (pytań), na które uczniowie winni znaleźć odpowiedź czytając ponownie tekst;

– powtórne ciche czytanie tekstu;

– ciche redagowanie ustnych odpowiedzi;

– głośne udzielanie odpowiedzi na postawione wcześniej pytania;

– głośne odczytywanie odpowiednich fragmentów tekstu dla uzasadnienia prezentowanej wypowiedzi”²⁹.

Konieczne jest więc co najmniej dwukrotne czytanie tekstu: pierwsze, po którym uczniowie ogólnie znają treść

²⁶ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 261-264; S.M. Sondej, *Potrzeba katechezy aktywizującej*, AK 84 (1992) nr 498, s. 249-255; A. Witkowiak, *Metoda tekstowa...*, s. 61.

²⁷ Por. P. Duksa, *Strategie skuteczności szkolnego nauczania religii w Polsce, Studium pedagogiczno-religijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Biblioteka Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, nr 32, Olsztyn 2007, s. 148; zob. Z. Marek, *Mówić o Bogu w katechezie*, w: *Mówić o Bogu*, red. Z. Kijas, Kraków 1997, s. 25-44; Z. Marek, *Biblia i katecheza*, „Horyzonty Wiary” 8 (1997) nr 4, s. 19-31; B. Stypułkowska, *Wdrażanie uczniów do samokształcenia w ramach szkolnej katechezy biblijnej*, w: *Dydaktyka w służbie katechezy*, red. S. Dziekoński, Kraków 2002, s. 279-316; J. Kochel, J. Kostorz (red.), *Biblia w katechezie*, Opole 2005; J. Kochel, *Katecheza szkołą Słowa Bożego*, w: *Aktywizacja w katechezie. Szansa czy zagrożenie?*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2002, s. 51-72.

²⁸ Por. R. Chałupniak, *Metodyka...*, s. 77-78; P. Duksa, *Strategie...*, s. 149.

²⁹ M. Śnieżyński, *Metody wielostronnego nauczania i uczenia się*, Gorzów Wielkopolski 1991, s. 32;

oraz drugie dające możliwość głębszego wnikięcia w treść. W przypadku czytania tekstu przez ucznia zadaniem katechety jest zwrócić uwagę na poprawność czytania: tempo, dykcję, modulację głosu, akcent czy nawet postawę. Ta metoda przybiera szczególną formę w katechezie podczas odczytywania fragmentów Pisma Świętego. Rozróżnia się kilka sposobów czytania tekstów biblijnych. Do podstawowych należą: uroczysty, zwykły oraz z podziałem na role. W trakcie **uroczystego czytania** uczniowie powinni stać, a na stole lub biurku znajduje się zapalona świeca. Po odczytaniu tekstu i aklamacji Pismo Święte należy ucałować. Celem takiego postępowania jest wykształcanie w uczniu szacunku do Pisma Świętego i świadomości, że jest ono słowem przemawiającego Boga. Ten sposób stosuje się zwykle w odniesieniu do głównego fragmentu w katechezie. Czytanie zwykle kieruje się zasadami takimi, jak przy pracy nad tekstem i zwykle wtedy, gdy na lekcji wprowadza się wiele fragmentów czy pracę grupową. Natomiast przy czytaniu z podziałem na role lektorzy powinni być wcześniej do tego przygotowani³⁰. W trakcie uroczystego czytania uczniowie powinni stać, a na stole lub biurku znajduje się zapalona świeca. Po odczytaniu tekstu i aklamacji Pismo Święte należy ucałować. Celem takiego postępowania jest wykształcanie w uczniu szacunku do Pisma Świętego i świadomości, że jest ono słowem przemawiającego Boga. Ten sposób stosuje

się zwykle w odniesieniu do głównego fragmentu w katechezie³¹. Tekst czyta zwykle katecheta, stosując liturgiczne wezwania. Moment uroczysty jest podkreślony przez zapaloną świecę i postawę stojącą wszystkich uczestników³². **Zwykły sposób czytania** kieruje się zasadami, jak przy pracy z tekstem. Wprowadza się go przy wykorzystywaniu kolejnych fragmentów podczas lekcji, niezrozumieniu uroczystości odczytanego tekstu, wprowadzeniu wielu fragmentów czy zastosowaniu pracy grupowej³³.

Według W. Kubika najczęstszym sposobem pracy z tekstem jest odczytanie go, aby odnaleźć odpowiedzi na postawione pytania. Te pytania mają pomóc uczniom w poznaniu i zrozumieniu przetwarzanej treści. W pracy z tekstem można zadawać następujące rodzaje pytań:

- sprawdzające – odwołują się do wiedzy katechizowanych, zarówno tej, którą poznali po przeczytaniu tekstu na obecnej lekcji, jak i tej poznanej na poprzednich katechezach;
- uzupełniające – wymagają wskazania w odpowiedzi czegoś, co uczeń może się domyślać z lektury tekstu;
- wyjaśniające – wskazują na podanie definicji danego pojęcia występującego w treści;
- syntetyzujące – pomagają uchwycić główną myśl czytanego tekstu³⁴.

2. Rozmowa pisemna na temat tekstu biblijnego

W małych grupach (4-6 osobowych) na arkuszu papieru, który jest podzielony

tenże, *Zarys dydaktyki dialogu*, Kraków 1997, s. 92.

³⁰ Por. Z. Marek, *Biblia w katechetycznej...*, s. 146nn.; J. Stala (red.), *Katechetyka szczegółowa*, Tarnów 2003, s. 152-153; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 184-185; zob. H. Łuczak, *Rola katechezy w przekazie Słowa*, Kat. 26 (1982) nr 1, s. 17-23.

³¹ Por. Z. Marek, *Biblia w katechetycznej...*, Kraków 1998, s. 149; J. Stala (red.), *Katechetyka...*, s. 153; J. Szpet, *Dydaktyka...*, s. 184-185.

³² Por. A. Długosz, *Jak przygotować i oceniać katechezę?*, Częstochowa 1997, s. 125.

³³ Por. J. Szpet, *Dydaktyka...*, s. 184-185; M. Korgul, *Dydaktyka na lekcjach religii*, Wrocław 1998, s. 167.

³⁴ Por. M. Korgul (oprac.), *Dydaktyka dla katechetów*, Legnica 1997, s. 116; W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*,

na trzy równe szpalty uczniowie wpisują (w ciągu pięciu minut) swoje odczucia i wrażenia odnośnie do tekstu biblijnego. Dołączają także odpowiednie hasło podsumowujące ich wypowiedź. Następnie przekazują ten arkusz sąsiadowi do uzupełnienia i zajęcia stanowiska. Po tej fazie rozmawia się na ten temat, a więc należy postawić pytania, które umożliwiają odkrycie kontekstu historycznego i religijnego omawianego tekstu biblijnego oraz porównanie go z innymi podanymi tekstami. Trzeba również ułożyć pytania odnośnie do tekstu, na które trzeba dać odpowiedź. Schemat tych pytań może przedstawiać się następująco:

- w jaki sposób można oddzielić ten fakt od innych?,
- jakie postacie występują w tekście?,
- w jakiej relacji stają one do siebie?,
- jak przebiega to opowiadanie?,
- jak łączą się wypowiedziane słowa z przebiegiem opowiadania?,
- jaki jest kontekst tego opowiadania?,
- co mówi ten tekst?

Istnieją reguły, których należy się trzymać przy prowadzeniu i kierowaniu rozmową w grupie:

1) Każdy musi sam określić, kiedy chce mówić lub milczeć. Gestem ręki należy dać znak, że chce się coś powiedzieć;

2) Należy mówić w swoim imieniu, używając pierwszej osoby liczby pojedynczej;

3) Trzeba mówić otwarcie, co pragnie się rzeczywiście powiedzieć, a nie co wypada powiedzieć;

4) Należy dać w jakiś sposób znać (np. przez ruch ciała), gdy ktoś czuje się dotknięty, gdy ktoś się nudzi lub nie może lub nie chce brać udziału w rozmowie;

5) Jeśli ktoś chce postawić jakieś pytanie, trzeba uzasadnić lub wyjaśnić, jakie to pytanie ma znaczenie dla pytającego;

6) Nie należy mówić, gdy ktoś inny jest przy głosie;

7) Należy unikać rozmów pobocznych z innymi (z sąsiadem);

8) Zwrócić uwagę na zachowanie się, postawę ciała, zarówno u siebie, jak i innych;

9) Być tolerancyjnym dla drugich, darzyć ich zaufaniem, unikać tonu poucającego;

10) Zachować dyskrecję nawet po skończeniu spotkania, nie opowiadać się o zachowaniu poza grupą³⁵.

3. Memoryzacja tekstu biblijnego

Krótkie teksty biblijne, które stanowią podstawę naszej wiary, zostają przez uczniów przyswojone na pamięć. Powinno się je wielokrotnie powtórzyć podczas katechezy. Stanowią one stały punkt odniesienia dla katechezy. Katecheta często do nich powraca. Są dwa sposoby przeprowadzania tej metody:

1) pod koniec pewnej grupy tematycznej uczniowie pod kierunkiem katechety wybierają sobie tekst, który chcieliby wyuczyć się na pamięć;

2) wybrany tekst wypisuje się najpierw na tablicy, następnie czyta się go uważnie i omawia (ewentualnie można go odczytać zbiorowo). Można również ten tekst włączyć do modlitwy. W ten sposób już podczas katechezy uczniowie częściowo znają tekst. Natomiast przez powtarzanie w domu jego znajomość zostaje wzmocniona. Obszerniejsze teksty należy podzielić uczniom na dwie lub trzy części. Przy pierwszym odpytaniu (odrecytowaniu) można pozwolić uczniom, aby mieli ten tekst przed sobą i mogli do niego zajrzeć. Decydujące w tej metodzie jest to, aby uczniowie z radością uczyli się wybranych tekstów biblijnych na pamięć. Należy również zadbać o to, aby katechizowani zapisywali teksty

w zeszytach³⁶.

4. Opracowanie tekstów biblijnych ukierunkowane pytaniami

Są różne sposoby przeprowadzenia opracowania tekstów:

1) uczniowie notują odpowiedzi w trakcie przeprowadzania katechezy a następnie, wspólnie z katechetą je sprawdzają;

2) uczniowie dostają tekst biblijny do ręki i w oparciu o ten tekst odpowiadają na postawione pytania (indywidualnie lub w pracy grupowej);

3) uczniowie udzielają odpowiedzi na pytania w domu. Ważne jest, aby wprowadzić katechizowanych w tekst przez podanie im odpowiednich informacji czy wskazówek.

Można zatem metodę opracowania tekstów biblijnych ukierunkowaną pytaniami zastosować jako metodę pracy na katechezie lub też zalecić jako pracę domową. Ponadto można ją stosować indywidualnie, to znaczy każdy z uczniów oddzielnie wypracowuje tekst, bądź też zlecić partnerom siedzącym obok lub małym grupom. Ponieważ istnieje obawa, że metoda ta może męczyć (bo wymaga wysiłku w odpowiednim przygotowaniu uczniów), nie należy jej stosować zbyt często. Poleca się także, aby katecheta sprawdził i poprawiał odpowiedzi podane przez uczniów. Pytań nie może być za dużo i powinny być jasno sformułowane³⁷.

5. Ponowne opracowanie tekstu biblijnego

Metoda ta polega na tym, że tekst biblijny zostaje ponownie opracowany przez katechizowanych, jednak z zachowaniem treściowej zgodności z tekstem oryginalnym. Istnieje wiele różnych

sposobów przeprowadzenia tej metody, jednak zawsze należy uwzględnić wiek i przygotowanie uczniów. Można stosować tę metodę jako:

- przedstawienie (pisemne lub ustne) głównej treści;
- powtórzenie opowiadania;
- krótkie streszczenie tekstu w najwyższej dwóch zdaniach;
- skrócenie tekstu do 1/3, z tym, że należy używać własnych słów, ale styl opowiadania należy zachować;
- opowiadanie tekstu, ale z innej perspektywy czy pozycji; np. przypowieść o synu marnotrawnym z pozycji ojca lub starszego brata;
- skrócenie tekstu do niezbędnych informacji; np. wykreślenie z tekstu wszystkich słów, które nie są potrzebne do jego zrozumienia;
- dłuższy tekst podzielić na części i nadać im odpowiednie tytuły.

Teksty, które w ten sposób powstają, są w pewnym sensie „samodzielnymi pracami” uczniów. Może to między innymi wyrazić się w ten sposób, że najciekawsze prace zostaną włączone do kroniki czy albumu danej klasy³⁸.

6. Przyporządkowanie tekstu biblijnego do problemu życiowego

Na katechezie omawiane są różnorodne problemy zaczerpnięte z życia katechizowanych (np. konflikt w rodzinie, nieporozumienia wśród przyjaciół). Dlatego też w grupach lub indywidualnie uczniowie poszukują tekstu biblijnego, który ich zdaniem, można przyporządkować do danej osoby występującej w diskutowanym problemie. Sposoby przeprowadzania tej metody przedstawiają się następująco:

- uczniowie mają uzasadnić lub przyporządkować odpowiedni tekst biblijny;
- uczniowie mają przedstawić, jak zmieniłoby się postępowanie tych osób,

³⁷ Por. tamże, s. 96-97.

³⁸ Por. tamże, s. 97-98.

³⁹ Por. tamże, s. 98-99.

gdyby starali się wybrany przez nich tekst biblijny odnieść do swego życia;

– uczniowie mają odtworzyć sytuację, czyli: tekstom biblijnym przyporządkowują problemy lub zdarzenia z życia.

Metodę tą najlepiej stosować pod koniec jednostki katechetycznej lub grup tematycznych, które posiadają charakter moralny i domagających się egzystencjalnego wyjaśnienia tekstów biblijnych (np. Kazanie na Górze, przypowieści Chrystusa, teksty prorockie). Ponadto katechizowani powinni posiadać do dyspozycji większą ilość tekstów biblijnych, aby ich przyporządkowanie do problemów moralnych było możliwe. Natomiast zadaniem katechety jest czuwanie nad przebiegiem pracy, aby uczniowie nie sprowadzali tekstów do wymiaru moralizatorskiego³⁹.

7. Zajęcie stanowiska wobec tekstu biblijnego

Tekst biblijny jest punktem odniesienia dla uczniów i z nim porównują rozumienie własnych uczuć lub poglądów. Przy zastosowaniu tej metody należy wprowadzić uczniów w tekst i wyjaśnić rzeczy, które mogą być niejasne lub niezrozumiałe. Można wyróżnić następujące sposoby przeprowadzenia tej metody:

„1. Przedstawienie przez uczniów pierwszych odczuć, które ten tekst w nich wywołał:

– co podoba mi się w tekście (dlaczego?), co mnie w nim drażni lub nie podoba się (dlaczego?);

– które zdanie w tekście biblijnym podoba mi się, przemawia do mnie, a które nie (dlaczego?);

2. Zajęcie stanowiska wobec całego tekstu:

– Czy da się go urzeczywistnić

w życiu?;

– Co należałoby w moim życiu zmienić, aby można było być z nim w zgodzie?;

3. Podobnie jak wyżej, tylko nieco rozszerzone zajęcie stanowiska o inne kręgi osób:

– (...) Co myślą starsi z mojego otoczenia?;

– Co np. podaje prasa, radio, telewizja?⁴⁰.

Metoda ta jest wskazana przy omawianiu biblijnych perykop, które są zdolne wywołać żywe reakcje lub wyzwolić wielkie zainteresowanie u uczniów, np. przypowieści o robotnikach w winnicy lub o talentach. Przy zastosowaniu tej metody katecheta powinien powstrzymać się od oceny czy też komentowania wypowiedzi uczniów. Jego rola polega na byciu moderatorem, a nie cenzorem. Jednak pod koniec przedstawienia przez uczniów różnych poglądów, katecheta powinien podać właściwą interpretację tekstu biblijnego oraz stanowisko Kościoła⁴¹.

8. Debata wokół tekstu biblijnego

Uczniów, podzielonych na małe grupy, wzywa katecheta, aby zestawili argumenty za testem biblijnym i przeciw. Następnie odbywa się przedstawienie tych argumentów i obrona stanowisk przez przedstawicieli grupy. Cały tok postępowania kończy się dyskusją w klasie.

Sposoby przeprowadzenia tej metody są następujące:

– role „za i przeciw” zostają rozdzielone wcześniej (obronę stanowisk przygotowują uczniowie w domu);

– wyznacza się również kogoś, kto będzie kierował tymi relacjami na katechezie;

– po debacie nad „za i przeciw” katecheta prowadzi do uzgodnienia i przyjęcia właściwego stanowiska, zgod-

⁴⁰ Tamże, s. 99.

⁴¹ Por. tamże, s. 99-100.

⁴² Por. tamże, s. 100-101.

nego z interpretacją przyjmowaną przez Kościół⁴².

9. Dialog z tekstem biblijnym

Metoda dialogu z tekstem należy do tzw. metod interakcji i polega na przedstawieniu przez uczniów własnego wyjaśnienia przeczytanego tekstu. Uczeń mówi o swoich wrażeniach, przeżyciach, rozważa zawarte w nim wymagania albo stawia pytania. Dokonuje się to w formie pisemnej lub ustnej, indywidualnie, albo w grupach⁴³. Uczniowie mogą również: przedstawić własne wyjaśnienie tekstu w formie dialogu z zastosowaniem podziału na role. Dopuszczalne jest też przedstawienie własnego poglądu na tekst, czy też wyrażenie go w formie pisemnej, np. listu. Uczeń, jako słuchacz lub czytelnik, powinien stać się niejako „partnerem tekstu”. Ma reagować na jego treść, wypowiadać swoje uczucia, rozważać obietnice i wymagania w nim zawarte, stawiać pytania i formułować doświadczenia. Może dialogować sam lub w rozmowie z innymi. W rezultacie może wyłaniać się niejako „nowy tekst” aktualizujący przekaz Objawienia i oświecający daną sytuację życiową. Katecheta musi czuwać, by podejmowana interpretacja była zgodna z nauką Nauczycielskiego Urzędu Kościoła⁴⁴.

Sposoby przeprowadzenia tej metody są następujące:

1. Wybrana przez katechetę grupa uczniów przyjmuje rolę, która polega na udzielaniu odpowiedzi na stawiane pytania. Pozostali zaś uczniowie kierują do nich pytania. W ten sposób powstaje dialog między uczniami a tekstem biblijnym. Przy czym nie chodzi tu tyle o fachowe pytania, ile raczej o odczucia i oceny;
2. Wywiad na temat tekstu biblijnego.

Grupa uczniów nagrywa na taśmę wypowiedzi innych osób na temat wybranego tekstu biblijnego, odtwarza je i następnie stara się w jego imieniu udzielić odpowiedzi (przedstawia argumenty, broni go)⁴⁵.

10. Metoda identyfikacji z postacią biblijną

Metodę tę można przeprowadzić w następujący sposób:

1. Podczas pracy grupowej uczniowie charakteryzują daną postać, aby w ten sposób zrozumieć jej zachowanie, względnie postępowanie, wczuć się w jej sytuację. Cała grupa lub jej przedstawiciele odpowiadają następnie całej klasie na stawiane pytania. W analogiczny sposób przedstawiane są po kolei inne postaci biblijne występujące w tekście;

2. Jeden lub kilku uczniów identyfikuje się z postacią biblijną i opowiada jej zachowanie i przeżycia. Można te role przygotować w pracy grupowej;

3. Z perykopy biblijnej, w której występuje więcej postaci, rozdzielamy ich role pośród uczniów i polecamy, aby je odegrali lub opisali, wczuwając się w ich sytuację;

4. Uczniowie opisują uczucia, jakie budzą u nich wielkie postacie biblijne⁴⁶.

Celem takiego spotkania jest przybliżenie uczniom właściwego zrozumienia tekstu biblijnego oraz kształtowania umiejętności indywidualnego odczytywania relacji biblijnych⁴⁷.

11. Quiz biblijny

Metodę tę można przeprowadzić w formie zawodów między dwiema grupami. Uczniowie mają odgadnąć, kim jest ta konkretna postać biblijna. Dlatego też jeden z uczniów przejmuje

⁴³ Por. J. Szpet, *Dydaktyka...*, s. 194-195; P. Duksa, *Metody katechetyczne*, Olsztyn 1998, s. 56.

⁴⁴ Por. E. Osewska, *Pluralizm metod...*, s. 208.

⁴⁵ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 125.

⁴⁶ Por. M. Marek, *Biblia...*, s. 148-171; A. Witkowiak, *Metoda tekstowa...*, s. 60-63.

⁴⁷ Por. S.M. Sondej, *Potrzeba...*, s. 252.

rolę jakiejś postaci biblijnej, a uczniowie odgadują, kim on jest. Zadaniem dla uczniów może być także odgadnięcie innych wydarzeń występujących w Piśmie Świętym. Wówczas cała klasa lub poszczególne grupy mają odgadnąć, o kogo lub o co chodzi⁴⁸.

12. Metoda zdań niedokończonych

Katecheta po omówieniu jakiegoś tekstu biblijnego, rozdaje lub dyktuje uczniom zdania, które oni mają dokończyć. Na przykład: Spotykam Chrystusa..., Jestem sparaliżowany..., Chciałbym bardzo.... Pod koniec katechezy można grupę podzielić na mniejsze zespoły, które będą miały za zadania pracować nad dowolną formą modlitwy dziękczynnej⁴⁹. Metodę tę można także zastosować jako pracę domową i połączyć z identyfikacją postaci. Katecheta, podsumowując, może zwrócić uwagę na aktualność tekstów biblijnych w dzisiejszych czasach, na ich ponadczasowość, a także płynącą z nich mądrość, która może być drogowskazem w codziennym życiu człowieka⁵⁰.

13. Opowiadanie biblijne

Opowiadanie jest najprostszym sposobem pracy z uczniami i należy do podstawowej struktury językowej Biblii⁵¹. Powtarzanie przez uczniów opowiadań biblijnych służy przede wszystkim aktualizującemu interpretowaniu ich treści, spotkaniu z postaciami i wydarzeniami biblijnymi. Należy przy tym zwracać uwagę na kerygmaticzny sens i cel samego opowiadania, jak też na autentyczną strukturę językową

danego tekstu. Posługiwanie się opowiadaniem powinno umożliwić uczniom jak najbardziej żywe spotkanie z treścią tekstu⁵². Opowiadanie może być poprzedzone krótkim, zwięzłym wprowadzeniem. Ważnym elementem opowiadania jest również obrazowość. Porównania i przenośnie mają pobudzić wyobraźnię ucznia i ułatwić przeżycie przedstawianych treści. Nie może to być fantazja literacka, nielicząca się z tekstem i realiami świata w Biblii. Opowiadanie ma swoją dramaturgię i jest interesujące, gdy napięcie stopniowo wzrasta, aż do osiągnięcia punktu szczytowego. Umiejętność wytworzenia napięcia i posługiwania się nim to tajemnica zdobywania serc słuchaczy. Dłuższe opowiadanie może być przerwane dialogiem z uczniami. Jeśli chcemy, aby katechizowani zapamiętali ważne słowa lub zwroty, trzeba je odpowiednio zaznaczyć a po opowiadaniu kilka razy z pomocą uczniów powtórzyć⁵³.

14. Inscenizacja

Inscenizacja polega na odegraniu pewnego wydarzenia lub zachowania osoby. Proces identyfikacji z bohaterem biblijnym jest tu bardzo mocny. Postacie biblijne, jak np. Abraham, Jakub, samarytanka, otrzymują konkretne twarze. Siła fascynacji bohaterem biblijnym od strony emocji i uczuć wymaga delikatności i roztropności. Najprostszym jest czytanie tekstu biblijnego z podziałem na role. Dobrze jest jeżeli uczniowie otrzymują tekst już rozpisany na poszczególne role⁵⁴.

⁴⁸ Por. tamże, s. 253.

⁴⁹ Por. R. Lis, *Zagadnienia...*, s. 103-105.

⁵⁰ Por. P. Duksa, *Strategie...*, s. 152.

⁵¹ Por. G. Kusz, *Katecheza z Pismem Świętym*, w: *Katechizacja różnymi metodami*, red. M. Majewski, Kraków 1994, s. 19-32.

⁵² Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 124-125; P. Duksa, *Strategie...*, s. 189.

⁵³ Por. G. Kusz, *Katecheza...*, s. 29-30; E. Osewska, *Pluralizm metod...*, s. 255; M. Marek, *Biblia...*, s. 194-195.

⁵⁴ Por. G. Kusz, *Katecheza...*, s. 30.

15. Medytacja

Medytacja jest metodą kontaktu z tekstem biblijnym poprzez wysłuchanie lub odczytanie krótkich fragmentów Biblii i zastanowienie się nad nimi w ciszy. Warto co jakiś czas medytację uzupełniać wyjaśnieniem katechety⁵⁵. Może towarzyszyć jej muzyka, przy równoczesnym oglądaniu obrazów. W ten sposób przeżywany tekst może w pełni przemówić do odbiorcy i poruszyć najgłębsze warstwy jego świadomości. Zakończeniem medytacji może być wspólne dzielenie się własnymi refleksjami⁵⁶.

16. Muzyka i śpiew

Ważną rolę w pracy z tekstem biblijnym pełni interpretacja muzyczna. Muzyczna forma wyrazu treści Pisma Świętego odpowiada w sposób szczególnie charakterowi wypowiedzi biblijnych i wzmaga jego oddziaływanie na słuchacza. Przede wszystkim duże znaczenie posiada aktywne naśladownictwo utworów poprzez śpiew i muzykowanie⁵⁷. Choć kultura muzyczna nie jest najmocniejszą i najważniejszą stroną katechezy, to w młodszych klasach śpiew powinien być często wykorzystywany⁵⁸. Pierwszeństwo powinny mieć teksty biblijne np. psalmy (można wykorzystywać teksty psalmu responsoryjnego z lekcjonarza). Jeśli grupa jest mało rozśpiewaną, wtedy katecheta albo ktoś z uczniów śpiewa wersety a klasa powtarza tylko werset refrenu. Jeżeli grupa jest zdolniejsza, mogą jej towarzyszyć uczniowie grający na instrumentach. W ten sposób naturalna aktywność ruchowa znajduje swoje

możliwości artykulacji⁵⁹.

Podsumowanie

Słowo pisane stanowi doskonały sposób kształtowania człowieka, bowiem uczy poszukiwania źródeł wiedzy, krytycznej analizy, wnioskowania i zdobywania rzeczowej argumentacji, dzięki czemu uczeń przestaje być podatny na manipulowanie np. przez telewizję. Wskazuje także wzorce zachowań i wpływa na wychowanie w wierze poprzez odkrywanie wartości, które odnajduje uczeń w tekście, zwłaszcza biblijnym. Katechizowany, poznając język od strony zastosowania w nim gramatyki i stylu uczy się interpreowania, streszczania i samodzielnego redagowania tekstu, poszerza także swój zasób słów i pojęć. Metody pracy z tekstem stosowane podczas katechezy pomagają w przekazaniu nowych wiadomości, kontroli i ocenie pracy ucznia. Metody pracy z tekstem są zalecane zarówno w dydaktyce szkolnej, jak i w katechizacji. Kształtowanie umiejętności korzystania ze słowa pisanego (drukowanego) jest jednym z celów wychowawczych. Pracować tymi metodami można indywidualnie lub w grupach.

⁵⁵ Por. P. Duksa, *Metody...*, s. 56.

⁵⁶ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 125.

⁵⁷ Por. P. Duksa, *Metody...*, s. 57; por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki...*, s. 126.

⁵⁸ Por. R. Podpora, *Elementy audiowizualne w katechezie*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 257-308.

⁵⁹ Por. G. Kusz, *Katecheza...*, s. 31.

